

Rapport over de aanduiding van een ambt: Predikant of vervangen door Dienaar des Woords

Samenvatting

Het GCKO adviseert als ambtsaanduiding voor predikant en pastor de term *predikant* te gebruiken.

- a. voor die term is in de kerkorde van 2004 op theologische en praktische gronden bewust gekozen, tegenover de term *dienaar des Woords*,
- b. de term is begrijpelijk eigentijds Nederlands,
- c. de kerkorde als juridisch basisdocument dient consistent te zijn in aanduidingen, ook al zullen in de uitvoeringspraktijk ook andere termen worden gebruikt,
- d. kiezen voor de term *dienaar des Woords* vraagt om een grote hoeveelheid kerkordewijzigingen, waaronder wijzigingen in de Romeinse artikelen, met hier en daar haast onleesbare teksten als resultaat,¹
- e. aan de wens van de Synode om predikant en pastor als varianten van hetzelfde ambt te beschouwen kan het eenvoudigst worden voldaan door over predikant en predikant-pastor te spreken.

In het advies om *dienaar des Woords* niet als aanduiding voor het ambt te gebruiken geeft het GCKO hoe de term eventueel wel in de kerkorde gebruikt kan worden.

Context

In het proces dat geleid heeft tot het rapport *Ruimte voor Woord en Geest* en de besluitvorming in juni 2024 zijn aanvankelijk voorlopige termen gebruikt: 'pastor' als aanduiding voor de nieuwe variant van voorganger² en *dienaar des Woords* als overkoepelende term voor predikant en pastor.³ Later zou een definitieve keuze gemaakt worden, mede omdat nog niet duidelijk was of het om één ambt of om twee verschillende ambten zou gaan. De keuze is niet (expliciet) gemaakt. Na *Geroepen en gezonden* (2020) is de voorlopige terminologie telkens als gegeven overgenomen. Zo ook in *Ruimte voor Woord en Geest* (2024). Op deze impliciete manier maken de termen deel uit van het besluit van de Synode.

¹ Zie bijvoorbeeld

- ordinantie 3-5-2. Bij het opstellen van de beroepsbrief wordt rekening gehouden met de vrijheid van het ambt van *dienaar des Woords* als *dienaar des Woords*.

- ordinantie 3-15-1 1. De dienaren des Woords van de kerk worden onderscheiden in predikanten en pastores, en tevens in dienstdoende dienaren des Woords, emeritus dienaren des Woords en dienaren des Woords buiten vaste bediening.

- ordinantie 13-1-2 De generale synode stelt, gehoord de desbetreffende organen, waaronder de raad van toezicht, de vereisten en de eindtermen vast voor de opleiding en vorming van hen die tot het *dienaar-des-Woords-schap*? *Dienaarschap-des-Woords*? in de kerk worden toegelaten. Namelijk ter vervanging van "tot het predikantschap...".

NB! Hier kan niet 'dienst des Woords' gebruikt worden vanwege KO art. IV.

² Bij het gebruik van het woord 'pastor' zijn bijv. vragen gesteld door prof. dr. Marcel Sarot: in de rooms-katholieke wereld is deze benaming voorbehouden aan de priester (zie: ND 1 juni 2021).

³ Het gebruik van 'dienaar des Woords' heeft in het rapport *Geroepen en gezonden* een historische en ecclesiologische achtergrond. Vgl. pag. 12: „Om [de verkondiging in Woord en sacramenten] mogelijk te maken achten wij in onze traditie een ambt als dat van 'dienaar des Woords' onmisbaar, *hoe dat ook verder precies wordt aangeduid en vormgegeven.*” (cursivering toegevoegd).

Na de besluitvorming van juni 2024 was één van de vragen: moeten predikant en pastor in de kerkorde als varianten van hetzelfde ambt worden vermeld of moeten zij naast elkaar worden geplaatst als twee verschillende ambten. In het laatste geval is één term als aanduiding van het ambt niet nodig.

De Synode van april 2025 heeft uitgesproken dat zij voor de eerste optie kiest. Daarmee ligt de vraag voor welke aanduiding voor het ambt gebruikt moet worden. De Synode heeft het GCKO gevraagd hierover te rapporteren, zodat in november besloten kan worden of de ambtsaanduiding dienaar des Woords of predikant zal zijn.

Wanneer gekozen zou zijn voor twee verschillende ambten, dan zou de uitdrukking ‘overkoepelende term’ om deze groep van ambten aan te duiden terecht geweest zijn. Een overkoepelende term is nodig om verschillende grootheden met elkaar te verbinden. Het woord ambt is zo’n term, namelijk de overkoepeling van predikant, ouderling en diaken.

Het GCKO heeft het verzoek van de Synode opgevat als de vraag naar de *kerkrechtelijke* term waarmee dit ambt wordt aangeduid. In de dagelijkse praktijk, in het Dienstboek e.d. kan uiteraard gesproken blijven worden over dienaar des Woords en herder en leraar, hoewel dit laatste wat problematisch geworden is nu er ook een pastor komt, Latijn voor herder. In de omgangstaal zal dominee ook wel gebruikelijk blijven. Het gaat in dit rapport echter om de officiële kerkordelijke aanduiding.

Eén van de schriftelijke vragen van Synodeleden naar aanleiding van het rapport *Ruimte voor Woord en Geest* werd beantwoord met: “Dit rapport biedt een basis, een hoofdrichting, die de Synode kan vaststellen, veel is uitwerking. Als er in de uitwerking andere richtingen worden gekozen komt dat in deelbesluiten terug bij de Synode. De begeleidingscommissie ziet daarop toe.”

Dit rapport biedt hiervan een toepassing: als GCKO adviseren we op het punt van naamgeving een andere richting te kiezen en het deelbesluit te nemen dat niet gesproken zal worden van dienaar des Woords als aanduiding van het ambt voor predikant en pastor, waarmee predikant en pastor zelf geen aanduiding voor het ambt zijn maar functies of nadere verbijzonderingen van het ene ambt.

Toelichting

De totstandkoming van de kerkorde 2004

Vanaf het eerste ontwerp van de kerkorde voor de Protestantse Kerk in Nederland wordt de term ‘predikant’ gebruikt en niet langer dienaar des Woords, wat wel het geval was in de hervormde en gereformeerde kerkorden.⁴ De toelichting bij de verschillende ontwerpen van de kerkorde in engere zin geeft daarvoor geen argumentatie, maar in verschillende andere documenten wordt die wel genoemd.⁵

⁴ De kerkorde van de Evangelisch-Lutherse Kerk (ed. 2001) spreekt weliswaar van het openbare ambt, gebruikt echter niet de term dienaar des Woords maar spreekt van de predikant.

⁵ In dezelfde tijd wordt ook een dienstboek ontworpen. De keuze voor predikant of dienaar des Woords is dan kerkordelijk nog niet gemaakt. In de uiteindelijke proeve, editie 2004, wordt doorgaans dienaar des Woords gebruikt, hoewel als synoniemen ook termen als ‘predikant’ en ‘herder en leraar’ in de teksten voorkomen. Bij de

In 1993 wordt hierover een vraag wordt gesteld in de Triosynode. De werkgroep Kerkorde antwoordt, dat zij erkent “dat de aanduiding ‘dienaar des Woords’ een prachtige klassieke benaming is” maar dat zij toch kiest voor de aanduiding ‘predikant’, “omdat die veel dichter bij de gebruikelijke wijze van spreken staat. Bovendien kan deze benaming zonder verdere toevoeging voor zowel een mannelijke als een vrouwelijke predikant worden gebruikt.”⁶

Een jaar eerder is er in de Triosynode meer over de keuze gezegd.⁷ De werkgroep Kerkorde heeft een evenwicht gezocht tussen de polen ‘het ambt is ondergeschikt aan de gemeente’ en ‘de gemeente is ondergeschikt aan het ambt’. Kort samengevat komt het hier op neer:

- Het ambt is van Christusweg
- De kerk is schepping van het Woord
- Daarom wordt in artikel V-1 ingezet met het openbare ambt van Woord en Sacrament
- Dat ambt is aan de kerk als geheel toevertrouwd
- Alle gelovigen delen in dat ambt
- Het waaiert uit in de drie ambten die ook de hele kerk weer vertegenwoordigen als diensten, maar tegelijkertijd blijft er de inbreng van alle gelovigen
- De ambten zijn gelijkwaardig (wat gericht is tegen de ambtspraktijk waarin het ene ambt van de predikant domineert)
- De aanduiding dienaar des Woords heeft als risico dat de opdracht aan de gemeente én de gelijkwaardigheid van de ambten gevaar loopt. Vergelijk KO art IV “De gemeente, daartoe begenadigd door de Geest, is geroepen tot de dienst aan het Woord van God...” Nu de gemeente is geroepen tot de dienst aan het Woord is de term dienaar des Woords voor de predikant verwarrend.

In 1995 vinden consideraties plaats over het concept in de versie van 1994. In de toelichting bij dit concept is te lezen: „Het openbare ambt van Woord en Sacrament mag niet gelijk gesteld worden met het ambt van predikant. In de bediening van Woord en Sacrament staat de kerk als geheel, daarin delen de leden en met het oog op deze bediening worden de bijzondere ambten geroepen.” Als in sommige consideraties klassicale vergaderingen desondanks voor dienaar des Woords pleiten⁸ stelt de hervormde Commissie voor Kerkordelijke Aangelegenheden als aanvulling in art. V-3 voor “De predikanten zijn als dienaren van het Woord in het bijzonder....”, maar de Triosynode wijst dit na enige discussie af vanwege het hierboven genoemd risico dat de opdracht aan de gemeente en de gelijkwaardigheid van de ambten gevaar loopt.

latere vaststelling van het Dienstboek is de ambtsaanduiding zo gebleven. Het is ook de aangewezen term gegeven de rol van de predikant in de eredienst. In de kerkorde is echter een andere weg gevolgd.

⁶ Binnen de werkgroep Kerkorde is blijkbaar wel voor de andere term gepleit. In een brochure zegt werkgroep lid dr. P. van den Heuvel: „Jammer genoeg keert de benaming ‘dienaar des Woords’ niet terug, men vond die wat te plechtig.” Zie: P. van den Heuvel, *In gesprek... over de nieuwe kerkorde van de Verenigde Protestantse Kerk in Nederland*, 1994, 15. Van den Heuvel was tevens voorzitter van de Commissie voor Kerkordelijke Aangelegenheden van de hervormde synode.

⁷ Verslag Triosynode oktober 1992. In de bijlage bij het rapport Inrichting van de Ruimte voor Woord en Geest, behandeld in de synode van april 2025, is een overzicht gegeven van besprekingen in de Triosynode en bij andere gelegenheden (zie aldaar).

⁸ Bijv. classis Alblasserdam NHK is van mening dat deze aanduiding een diepere dimensie heeft “en impliceert dat een voorganger het Woord bedient, en dus onder dat Woord staat”. Dit gaat voorbij aan de eigenlijke reden om deze keuze niet te maken.

In het tijdschrift *Toerusting*⁹ geeft ds Wallet¹⁰ uitleg over de structuur van de kerkorde m.b.t. de verhouding kerk en ambt. Nadruk ligt op de gemeente. “Op enkele vitale punten is dat duidelijk aan te wijzen. In artikel IV.2 wordt over de leden van de gemeente gesproken nog voor wordt gehandeld over het ambt (V) en de ambtelijke vergadering (VI). (...) De grote winst van gemeenteopbouw in de achterliggende jaren is geweest, dat we oog hebben gekregen voor de participatie van gemeenteleden.” Er wordt “vanuit de context van de gemeente naar de ambten toegeschreven.”

Over het ambt schrijft Wallet: “Het openbare ambt houdt in dat het geopenbaarde Woord openlijk verkondigd wordt. (...) Naar buiten toe valt dit iedere gelovige ten deel in het algemeen priesterschap, maar naar binnen toe de kerk als geheel” wat vervolgens uitloopt op de drie ambten.

De huidige kerkorde gebruikt dan ook in art. V-1 en V-3 niet de term dienaar des Woords. De uitdrukking komt wel voor in ordinantie 3-5-2: “Bij het opstellen van de beroepsbrief wordt rekening gehouden met de vrijheid van het ambt van predikant als dienaar des Woords.” Dit is een latere toevoeging, voor het eerst te vinden in een amendement in 1996. Het gaat daarbij om de vrijheid met het oog op de prediking. Enige jaren later wordt als argument gebruikt, dat duidelijk moet zijn dat de kerkenraad geen werkgever van de predikant is. De Werkgroep Kerkorde neemt dit over en komt tot de huidige formulering. En daarmee wordt ondanks het besluit over KO artikel V in ordinantie 3 eenmaal de term dienaar des Woords gebruikt. Let wel, de term is hier niet de aanduiding van het ambt. Het ambt is ‘predikant’ en bij dat ambt hoort het ‘dienaar des Woords’ zijn.¹¹

In latere rapporten uit 2000 en 2002 wordt dienaar des Woords weer volop gebruikt. Een tegengeluid is er in 2002, wanneer *Eindtermen Dienaar des Woords* aan de orde komen. Prof. dr. J. Muis merkt op dat de term niet in de kerkorde voorkomt. Gaat het om het onderscheid tussen predikanten (gewone werkzaamheden en geestelijk verzorger), dan “is er veel voor te zeggen om de term predikant als overkoepelende ambtsaanduiding te handhaven”. Het blijft bij deze opmerking.

Samenvattend: een pleidooi voor dienaar des Woords als ambtsaanduiding biedt een correctie op de kerkorde 2004 en de nadruk die daar gelegd wordt op de roeping van de kerk als geheel en al haar leden in de dienst aan het Woord. De verhouding van KO art. IV en V is in het geding en ook de verhouding tussen de drie ambten, namelijk hun gelijkwaardigheid als dienst van het Woord.

Anders gezegd, wanneer de Raad van Advies voor het Gereformeerd Belijden (RAGB) in april 2025 opmerkt, dat pastor en predikant het Woord dienen en daarmee duidelijk wordt dat het Woord boven hen staat,¹² dan is het tegenargument, dat KO art. IV benadrukt dat heel de kerk het Woord dient. Dienaar van het Woord of dienaar van Christus zijn is wezenlijk voor

⁹ *Toerusting*, 35^e jaargang 2, 1994, 15-17.

¹⁰ Ds. Barend Wallet, secretaris van de Raad van Deputaten Samen op Weg

¹¹ In deze zin kan de term ook elders in de kerkorde gebruikt worden. Zie in dit rapport “Hoe dienaar des Woords wel een plek in de kerkorde kan hebben”.

¹² In feite gaat het hier om een herhaling van wat in de consideratie van de classis Alblasserdam NHK gesteld is, en destijds door de Triosynode is afgewezen. Zie noot 7.

ieder christen. En wat de ambten betreft, ook ouderlingen en diakenen dienen het Woord. Dat er sprake is van een correctie of andere fundamentele keuze dan in de kerkorde 2004 wordt niet in recente rapporten en besluiten zo verwoord. Het gaat hier om meer dan een 'accentverschuiving' (RAGB). Uiteraard kan een andere weg dan in 2004 worden ingeslagen, maar het is goed dat dan ook expliciet aan te geven.

Nederlands

In het huidige Nederlands is predikant, net als dominee, een gewone term voor een voorganger in een protestantse kerk. Dienaar des Woords is een verouderde term die geen herkenning oproept in de samenleving. Zoals in de bijlage *Kerkordeteksten dienaar des Woords* duidelijk wordt, draagt het kiezen voor deze ambtsaanduiding bovendien bepaald niet bij aan de leesbaarheid van kerkorde en ordinanties. De keuze voor dienaar des Woords werd in de zestiende eeuw mede ingegeven door het verzet tegen het onderscheid tussen clerus en leken in de kerk. In de Reformatie lag de nadruk op 'door het Woord alleen' tegenover bemiddeling van het heil door een geestelijke. Het ging in de aanduiding destijds bovendien nog niet om een 'zijnsomschrijving' (RAGB in navolging van *Geroepen door Christus*), maar om een aanduiding van de taak die bij deze dienst hoort. Op die lijn doorgedacht zou het correcter zijn om te spreken van bedienaar van het Woord (vgl. KO art. V-3). Maar dat doet in het dagelijks spraakgebruik intussen eerder denken aan een begrafenisondernemer. De term dienaar des Woords is overigens al vanouds als te breedsprakig ervaren. Dat is o.a. zichtbaar in het 16e eeuwse gebruik van de verkorting 'dienaren' voor predikanten.

Consistentie

Nu de Synode in april heeft uitgesproken dat predikant en pastor varianten zijn van hetzelfde ambt ligt het voor de hand om dat terminologisch op dezelfde manier te hanteren als verder in kerkorde en ordinanties gebeurt: eerst de ambtsnaam zoals die in KO art. V-1 genoemd wordt, dan een specificatie, verbonden door een koppelteken. Zo is er naast de ouderling de ouderling-kerkrentmeester als variant van dat ene ambt. En er is naast de predikant de predikant-geestelijk verzorger. Naast de ouderling en de diaken komen we de ouderling-kerkelijk werker en de diaken-kerkelijk werker tegen. Op dezelfde manier kan naast de predikant worden gesproken over de predikant-pastor. Het is dan duidelijk dat het om hetzelfde ambt gaat én dat er desondanks een verschil is. Kiezen voor een andere ambtsaanduiding, i.c. dienaar des Woords, impliceert verder dat er een verschuiving optreedt in betekenis en onderlinge relatie van de termen dienaar des Woords en predikant. In het huidige spraakgebruik zijn de termen synoniem. In *Geroepen door Christus* kan afwisselend worden gesproken over predikant, dienaar van het Woord, dienaar van Christus en dominee. Het is duidelijk dat het steeds gaat over dezelfde figuur met hooguit een andere inkleuring door de gekozen term. Wordt echter dienaar des Woords als ambtsaanduiding gekozen, dan zijn predikant en dienaar des Woords niet langer synoniemen: het tweede is immers de ambtsaanduiding voor de varianten predikant en pastor. Niet alle dienaren des Woords zijn dan meer predikant.

Binnen het kerkelijk recht dienen aanduidingen zo eenduidig en consistent mogelijk te zijn. Dat is het eenvoudigst te realiseren op de al gebruikelijke manier: predikant en predikant-pastor. Iedereen die predikant of predikant-pastor heet, heeft ook deel aan het ambt van predikant.

Aantallen en zwaarte van wijzingen

Tot op heden was nog niet geïnventariseerd hoeveel wijzigingen in kerkorde en ordinanties nodig zijn alleen al voor de keuze voor dienaar des Woords als aanduiding van het ambt. Dit blijkt een zeer groot aantal te zijn, zoals vermeld in een bijlage bij dit rapport. Het college adviseert de Synode aan om te kiezen voor eenvoud.

Voor de Romeinse artikelen geldt bovendien een zwaardere procedure; bij de tweede lezing is een tweederde meerderheid in de Synode vereist (KO art. XVIII-5).

Indien de Synode ondanks het advies van het GCKO blijft bij de keuze voor dienaar des Woords als ambtsaanduiding, dan raadt het GCKO aan om te beginnen met de wijziging van de Romeinse artikelen. Veel van de aanpassingen in de ordinanties en generale regelingen zijn dan een gevolg van deze wijziging en kunnen daarna in één lezing worden vastgesteld.¹³ De artikelen waar dat niet voor geldt, bijvoorbeeld over de rechtspositie, kunnen in het traject van de Romeinse artikelen worden meegenomen, dus in de twee lezingen met daartussen de consideraties.

Voor een overzicht van de nodige wijzigingen zie de bijlage *Wijziging kerkordeteksten bij invoering van dienaar des Woords*. Het aantal wijzigingen — afgezien van m.n. Ord. 13, GR 4, GR 5 en GR 9, waarvan nog onbekend is hoe die teksten moeten gaan luiden — bedraagt:

- artikelleden en opschriften in 12 plekken in Romeinse artikelen, 176 in ordinanties, 1 in een overgangsbepaling en 44 plekken in generale regelingen
- aantal keren dat de term moet worden ingevoerd: 13 in Romeinse artikelen, 287 in ordinanties, 1 in een overgangsbepaling en 59 in generale regelingen.

Hoe dienaar des Woords wel een plek in de kerkorde kan hebben als de term geen aanduiding van het ambt is

Hierboven is al aangegeven dat de term een plek heeft en wel in ordinantie 3-5-2: “Bij het opstellen van de beroepsbrief wordt rekening gehouden met de vrijheid van het ambt van predikant als dienaar des Woords.”

In het voorstel van het GCKO om voor de aanduiding van het ambt predikant te handhaven blijft dit artikel ongewijzigd.

De argumenten om dit artikel zo te formuleren zijn al genoemd. Vanuit diezelfde argumenten en gezien de wens die meerdere leden van de Generale Synode hebben uitgesproken, heeft het GCKO gekeken naar een of twee artikelen in de kerkorde waarin de uitdrukking met dezelfde betekenis kan worden gebruikt.

Als mogelijkheid noemt het GCKO:

Ordinantie 3-9 (het dienstwerk van de predikanten) in lid 1 aanvullen als volgt:

“Tot opbouw van de gemeenten is aan de predikanten **als dienaren des Woords** toevertrouwd

- de bediening van Woord en sacramenten door”

Eventueel als extra mogelijkheid, hoewel iets minder voor de hand liggend, ordinantie 3-15 (de predikanten van de kerk):

¹³ Dit zal niet voor alle wijzigingen gelden. Het gaat immers om meer dan alleen de ambtsaanduiding.

“1. De predikanten van de kerk **zijn dienaren des Woords. Zij** worden onderscheiden in **predikanten en predikanten-pastor, en tevens in** dienstdoende predikanten, emerituspredikanten en predikanten buiten vaste bediening.”

Twee bijlagen:

- Wijzigingen kerkordeteksten bij invoering van dienaar des Woords als aanduiding van het ambt
- Wijzigingen kerkordeteksten bij gebruik handhaving van predikant als aanduiding van het ambt